

Μένης Κουμανταρέας
«Η σειρά της ερήμου»
Εκδόσεις Πατάκη
Νοέμβριος 2015

Σαν σήμερα, του Αγίου Νικολάου, πριν ένα χρόνο, σχολίαζαν οι εφημερίδες "το τραγικό τέλος του Μένη Κουμανταρέα". Είχε αποχωρήσει βιαίως περί την 1 η μ.μ. της Παρασκευής, 5 Δεκ. 2014. Ο Τύπος, ενδιαμέσως, μάλλον λησμονήσε την εν λόγω υπόθεση, για την οποία τόσος θόρυβος είχε γίνει. "Οι δίκες στην Ελλάδα αργούν, τρενάρουν", όπως σχολιάζει ένας από τους ήρωες του καινούριου βιβλίου του. Κυκλοφόρησε αρχές Νοεμ. 2015 και παρουσιάστηκε στις 12 του ιδίου μηνός. Πέρουσι, στις 10 Νοεμ. 2014, είχε παρουσιαστεί το μυθιστόρημά του, «Ο θησαυρός του χρόνου», τυπωμένο Οκτ., εκείνο σε 6000 αντίτυπα. Ενώ, στις 3 Δεκ. 2014, έγινε η παρουσίαση της πρώτης, από τις αλληλογραφίες του, που εκδίδονται, της «Νεανικής αλληλογραφίας 1954-1960», με τον Βασίλη Βασιλικό. Στις παρουσιάσεις και των δυο βιβλίων, ο Κουμανταρέας ήταν ανάμεσα στους ομιλητές. Στη δεύτερη, αναφέρθηκε σε αποθανόντες και ζώντες φίλους, για παρελθοντικές καταστάσεις, μερικές ήδη γνωστές από ψιθυριστές, σε εκδοχές, λιγότερο ή περισσότερο, παραλλαγμένες. Οι παρόντες δεν σκανδαλίστηκαν, γιατί ήταν ο στενός κύκλος των αποκαλούμενων πνευματικών ανθρώπων. Έτσι κι αλλιώς, οι διανοούμενοι αρέσκονται να εμφανίζονται ως άνθρωποι με ανοιχτό μυαλό. Κάποιοι από αυτούς, ωστόσο, παραξενεύτηκαν. Τι ώθησε τον Κουμανταρέα να ξανοιχτεί σε προσωπικές ιστορίες; Διαίσθηση, ήταν η εκ των υστέρων απάντηση. Παρομοίως, για το προηγούμενο μυθιστόρημά του, που σχολιάστηκε ουσιαστικά μετά τον θάνατό του, οι βιβλιοπαρουσιαστές, πολλά μυθοπλαστικά συμβάντα και πρόσωπα, τα εξέλαβαν αμιγώς αυτοβιογραφικά, αποδίδοντας την αποκλιση τους σε διαίσθηση επικείμενου κινδύνου.

"Δεν ζητούσα τίποτα περισσότερο από το να προσπαθώ να ζω σύμφωνα με ό,τι πιο αληθινό ήθελε να βγει από μέσα μου." Γράφει ο Χέρμαν Έσσε, στον πρόλογο του αυτοβιογραφικού «Ντέμιαν», το πρώτο βιβλίο, που μετέφρασε ο Κουμανταρέας. Η μετάφραση κυκλοφόρησε το 1961, ένα χρόνο πριν το θάνατο του Έσσε, που συνέπεσε με το πεζογραφικό ξεκίνημα του μεταφραστή. Το 1962, εκδόθηκε η πρώτη συλλογή διηγημάτων του, «Τα μηχανάκια». Εξ αρχής, αποτέλεσε αναμφισβήτητο γεγονός ότι "ο Κουμανταρέας είχε το χάρισμα του αφηγητή", αποφαίνονται οι γραμματολόγοι. Στα 54 έτη, που έδωσε το συγγραφικό παρών, του φετινού συμπεριλαμβανομένου, μετρούμε 24 βιβλία. Ας μην κάνουμε, όμως, το λάθος, να αποκαλέσουμε το καινούριο βιβλίο "το κύκνειο άσμα" του, όπως αναγράφεται στο οπισθόφυλλο και όπως ορισμένοι βιβλιοπαραστατές είχαν χαιρετήσει το προηγούμενο. Διόλου απίθανο, να υπάρξει τουλάχιστον ένα ακόμη. Το 25ο, που, αν εκδοθεί εντός του επόμενου έτους, η συγγραφική παρουσία του Κουμανταρέα θα στοργυλλέψει στα 55 χρόνια. Αυτό θα έχει πρόδηλο αυτοβιογραφικό χαρακτήρα, αφού θα προκύψει κατόπιν συρραφής σημειώσεων από ημερολόγια και όνειρα. Στο καινούριο βιβλίο, η αφήγηση ενσωματώνει πολλές ενύπνιες σκηνές, ερωτικής έκστασης και αγωνιώδους καταδίωξης. Στην συστηματική καταγραφή ονείρων, τον είχε παροτρύνει φίλη του ψυχαναλύτρια, οπότε, πιθανώς να υπάρχουν πρακτικά συνεδριάσεις. Όλα αυτά θα μπορούσαν να αποτελέσουν ένα αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα, προκλητικό, μακράν, όμως, του σκανδαλοθηρικού, δίπλα σε εκείνο «Το φοβερό βήμα» του Κώστα Ταχτοσή.

Μεταθανάτιος Κουμανταρέας

Στην πλειάδα των μεταπολεμικών λογοτεχνών, ο Κουμανταρέας, ίσως να είχε τον πλέον μυθιστορηματικό βίο. Μπορεί ο Ταχτοής να βρίσκεται πλησιέστερα στην εικόνα του "καταραμένου συγγραφέα", αλλά σε εκείνον απουσιάζει ο διψασμός, τύπου "Δόκτωρ Τζέκιλ-Μίστερ Χάυντ". Δηλαδή, το δίπολο, καλλιερημένως αστός - "καταραμένου συγγραφέα". Στο καινούριο βιβλίο, ο Κουμανταρέας έχει δώσει μορφικά ικανοποιητική λύση στον αντικατοπτρισμό ανάμεσα σε αυτές τις δυο περσόνες. Ο μύθος, σε άλλο, μένει σαν ένα μετέωρο βήμα μπροστά σε όσα, ακόμη σήμερα, αποτελούν σκάνδαλο. Πιθανώς, φοβήθηκε την ολοκλήρωσή του, ή, και απλώς, δεν του προέκυψε, έτσι όπως μοιραζόταν ανάμεσα στα δυο μυθιστορήματα. Όπως και να έχει, "το φοβερό βήμα" του Κουμανταρέα δεν προέκυψε ακόμη. Ίσως, να υπερβαίνει σε σελίδες εκείνο του Ταχτοσή, που πλησιάζει τις 400.

Ανάλογα με το βάθος χρόνου των σωζόμενων ημερολογίων του, το αυτοβιογραφικό βιβλίο του θα είχε το πρόσθετο ενδιαφέρον της αφηγηματικής απεικόνισης μιας συγγραφικής παράας. Προσώρας, μένει στα λογοτεχνικά απόκρυφα ο βίος και η πολιτεία της παράας "του γαλακτοπωλείου της Ομοιοίας". Άλλοι έφυγαν νωρίς από την επάρατο και άλλοι βιαιώς, άλλοι αμέλησαν τα απομνημονεύματά τους και άλλων απωλέσθησαν ή και λανθάνουν. Τελευταία, άρχισαν να ασθενύουν και κάποιοι νεότεροί τους, που τους αγάπησαν και θα μπορούσαν να φροντίσουν τα κατάλοιπά τους. Για παρόμοιες συνθετικές αναδιηγήσεις, οι κληρονόμοι είναι ανεπαρκείς. Πάντως, "τις νυχτερινές του περιδιάβασης στην πλατεία της Ομοιοίας", τον, άλλοτε ποτέ, "ομφαλό της Αθήνας", ο Κουμανταρέας τις έχει αφηγηθεί σε παλαιότερο κείμενό του, δημοσιευμένο το 1979.

"Ξέρω, ότι οι ψυχές των δικών μου υπάρχουν κάπου, σαν ένα νεφέλωμα, το οποίο είναι μία παρακαταθήκη. Και νομίζω το πράγμα που πρέπει να έχουμε πάρα πολύ ισχυρό στη ζωή είναι η μνήμη, γιατί αυτό κρατάει όλο τον κόσμο ζωντανό..." Αυτά έλεγε χρόνια πριν σε έναν μικρότερο εκείνης της παράας. Τότε, που, για να γράφεις ακόμη και μία βιβλιοπαρουσίαση, χρειαζόταν μνήμη. Πριν την εξοβελίσει η μνήμη του υπολογιστή, όπου πατάς ένα κουμπί και ό,τι βγαίνει, εσύ το γράφεις. "Προτού μας σαρώσουν οι άνεμοι της τρίτης χιλιετίας", για να δανειτούμε ένα δικό του μόντο. Είναι από τη δεύτερη συναγωγή κειμένων του, «Η μέρα για τα γραπτά κι η νύχτα για το σώμα», που είχε τυπωθεί, Μάρ. 1999, στον προηγούμενο εκδότη του. Στο καινούριο μυθιστόρημα, αναφέρεται ένα εκδοτικό δίπολο: ο «Πρεβεζάνος» και ο «Παραγιός». Δηλαδή, όπως επεξηγεί ο ήρωάς του, "ο σοβαρός εκδοτικός οίκος και ο άλλος, που εκδίδει όλες αυτές τις ζαβλακωμένες που νομίζουν ότι είναι συγγραφείς". Στην ονομασία του δεύτερου, η ακουστική παρήχηση δείχνει προς συγκεκριμένη κατεύθυνση, καθώς ο συχνά καυστικός σχολιασμός της τρέχουσας επικαιρότητας υποφώσκει εντέχνως σε ολόκληρο το βιβλίο. Σε αντίθεση, η ονομασία του πρώτου εκδοτικού οίκου αποδίδεται στην αγάπη προς τον Καρυωτάκη του εκδότη,

ο οποίος και εμπλέκεται στη μυθοπλασία. Να θυμίσουμε πως η τελευταία συγκεντρωτική έκδοση Καρυωτάκη είναι του «Πατάκη». Όσο για τον Κουμανταρέα, τα 24 βιβλία του παρουσιάστηκαν σε πρώτη έκδοση από πέντε εκδότες. Τα 17 στον Κέδρο, ενώ τα τρία τελευταία πήραν θέση δίπλα στα άπαντα Καρυωτάκη.

Προέχει, όμως, ο σχολιασμός του καινούριου βιβλίου, το οποίο ο συγγραφέας δεν χαρακτηρίζει μυθιστόρημα. Πιθανώς, γιατί δεν έγινε το τελικό φινίρισμα. Δεν αποκλείεται, όμως, να ήθελε να καλλιερήσει αίσθηση αυτοβιογραφίας "στις σωστές δόσεις", όπως τονίζει ο ήρωάς του, επίδοξος συγγραφέας. Άλλωστε, ούτε το προηγούμενο φέρει τον χαρακτηρισμό μυθιστόρημα. Βεβαίως, το καθηλώνει στην πραγματικότητα το εξώφυλλο, που ο ίδιος είχε υιοθετήσει και το οποίο τον εικονίζει μαζί με την σύζυγό του, Λιλή, δια χειρός της ανιψιάς της, Αντιγόνης Πασιδή. Παρεμπιπτόντως, μένει η απορία, κατά πόσο θα άρесе στην Λιλή Κουμανταρέα η εμπλοκή της στη μυθοπλασία, όταν, μάλιστα, δηλώνεται ευθέως με το εξώφυλλο. Όσο για το καινούριο βιβλίο, αυτό βρέθηκε, επιπροσθέτως, και απιτλοφόρητο. "Σειρήνα της ερήμου", αποκαλεί ο ήρωας "την πιο καλλίφωνη και ωραία" από "τις γυναίκες-οπτασίες", τις "τσιτίσιδες" στους αντικατοπτρισμούς της ερήμου, κάπου στην Βόρεια Αφρική. Μέχρι την τελευταία σελίδα του μυθιστορήματος, που γράφει ο επίδοξος συγγραφέας, ήρωάς του, εκείνος αναζητεί τον τίτλο. Το υπογράφει με ψευδώνυμο, που προκύπτει από τον αναγραμματισμό του Μένης Κουμανταρέας, ενώ ακούει «Ντον Τζιοβάνι». Πιθανόν, το ίδιο να άκουγε και ο Κουμανταρέας, αναζητώντας έναν ακόμη εύστοχο και παραπληκτικό τίτλο.

Από μία άποψη, ο συγκεκριμένος είναι παραπληκτικός. Η λέξη σειρήνα εμφανίζεται συχνά σε τίτλο μυθιστορήματος, που είναι, σχεδόν πάντοτε, ένα ερωτικό ρομάντσο. Για να ακριβολογούμε, από "τα ροζ ρομάντσα" των εκδόσεων «Παραγιός», που αναφέρονται σε ετεροφυλόφιλους έρωτες. Εδώ, όμως, ο έρωτας είναι ομοφυλόφιλος, απογέροντας, όπως και στο προηγούμενο βιβλίο, προς "την παιδοφιλία", κατά τα λεγόμενα του ίδιου πάντοτε ήρωα. Δεν πρόκειται για "γκέι ζευγάρια", όπως "τα δυο εγγλεζάκια", που συμμετέχουν στην αποστολή της αφρικάνικης ερήμου, αλλά για τον έρωτα μεσήλικων προς εφήβους. Καθώς, μάλιστα, τοποθετείται στα χρόνια της πολυπολιτισμικής Αθήνας, αυτοί είναι μελαψοί. Ένας μαύρος Άδωνις, σε αντιστοιχία με τη μαύρη Αφροδίτη, αναδύεται από τις αισθησιακές περιγραφές των μυών και μόνο του αγοριού. Αυτές, όμως, εξαντλούνται στο κάλλος του σώματος, ενώ η αφήγηση αναδιπλώνεται ως προς την ηλικία. Δεν πρόκειται περί εφήβου, απλώς, ο νεαρός μικρόδειχνε. Αντιθέτως, οι περιγραφές από κρυφοκοίταγμα στα απόκρυφα σημεία της "Σειρήνας της ερήμου" διαποτίζονται από γνήσιο ερωτισμό, που σπανίζει στην γηγενή πεζογραφία, σοβαρή ή ροζ.

Από το 1982, με το μυθιστόρημα, «Ο ωραίος λοχαγός», εμφανίζεται στην πε-

ζογραφία του Κουμανταρέα η ομοφυλοφιλία. Μάλιστα, είκοσι χρόνια αργότερα, στο «Νώε», συνταιριάζεται, όπως και στο πρόσφατο, η αναζήτηση της σεξουαλικής ταυτότητας με εκείνη της συγγραφικής. Μόνο που εκεί, τα φανταστικά στοιχεία του μύθου περιορίζουν την σεξουαλική αναζήτηση. Αντιθέτως, το πρόσφατο μυθιστόρημα εμπλουτίζεται με έναν επίκαιρο σχολιασμό γύρω από τα ερωτικά, όπου και συνομιλεί με πεζά νεότερων. Θεματικά πλησιέστερο είναι το τελευταίο βιβλίο του Χρήστου Βούπουρα, «7 θυμίοι». Στα δυο βιβλία, η παραπλησία περιγραφή της μουσουλμανικής ηθικής, όπου τονίζεται το στενό οικογενειακό δέσιμο, αλλά και η ροπή του νεαρού στην κλοπή πολύτιμου αντικειμένου από τον προστάτη του, που τον φιλοξενεί, αποκτά υπόσταση μαρτυρίας για αυτήν την ομάδα νεόκοπων μεταναστών.

Σε αντίθεση με τον μελαγχολικό τόνο του προηγούμενου βιβλίου, αυτό διαθέτει ιλαρό χαρακτήρα, αποτελώντας εξαίρεση στα βιβλία του Κουμανταρέα, από όπου, κατά κανόνα, λείπουν οι ανάλαφρες νότες. Σε αυτό, συμβάλλουν οι αναφορές ονομάτων υπαρκτών προσώπων. Παράδειγμα, δευτεραγωνιστής ήρωας, ονόματι "Νιάρχος, το αεικίνητο". Επίσης, ιδιαίτερα επιτυχημένα είναι τα γελοιογραφικά πορτρέτα του Εβραίου εκδότη Αβραάμ και του μπον βιβέρ Θανάση Θανασούλη, που το κεφάλι του θυμίζει Ίψεν, αλλά, λόγω ονόματος, γέρνει και προς Θανάση Βέγγο. Στις δέλτους του ελληνικού κινηματογράφου, έμεινε το alter ego του Βέγγο, ο πολυτεχνίτης ήρωας, που άκουγε στο όνομα Θανάσης Θανασούλας, πρωταγωνιστής κομικής σειράς ταινιών, που εξακολουθούν να προβάλλονται. Εύστοχος είναι οι παρατηρήσεις του Κουμανταρέα για την σημερινή Αθήνα, "λίκο θεών και δική του κόυλα", αλλά και οι σκέψεις του γύρω από "το μεγάλο κύμα νεολατρειάς" ή "τα γυναίκα", έτσι που επιδεικνύονται. Όπως σχολιάζει ο αφηγητής, "δεν είναι παράξενο, ύστερα από ένα τέτοιο θέαμα, που οι άντρες γίνονται αρσενικοί". Η στοχαστική του διάθεση διοχετεύεται σε ατάκες και ζωηρές στιχομυθίες. Αλλά και παρατηρήσεις, όπως εκείνη για τις σχολές δημιουργικής γραφής, που "και μόνο ο χαρακτηρισμός δημιουργική προδίδει τον φιλολογικό εργασιολογισμό".

Στον γρήγορο ρυθμό του βιβλίου, συμβάλλει η μορφή: 26 κεφάλαια μοιρασμένα σε δυο αφηγητές, εναλλάξ, μονά ο ένας, ζυγά ο άλλος. Alter ego ο ένας του άλλου, αμφότεροι του συγγραφέα. "Και οι δυο είχαν ξεκινήσει να γίνουν συγγραφείς." Ο ένας κατέληξε "χαρτοπόντικας, το πρωί σε εκδοτικό οίκο και το απόγευμα σε εφημερίδα". Ο άλλος, "διεμηνέας στην ερήμο" μεταξύ Άγγλων και ντόπιων, "free lance σε εφημερίδα και ραδιοφωνία", είχε την πολυτέλεια να χαζεύει. Ο πρώτος αγωνιά να ακολουθήσει τον δεύτερο στο πεδίο της συγγραφής, τελικά, όμως, το σασπένς κορυφώνεται με το κυνηγητό τους σε γνωστά στέκια της Αθήνας, στο δίπολο: Κολωνάκι - Φωκίωνος Νέγρη.

Σε αντίθεση με το βιβλίο, το "εισαγωγικό σημείωμα" της Αλεξάνδρας Τράντα, επίσης ανιψιάς της Λιλής Κουμανταρέα, με τον πένθιμο τόνο του, προδιαθέτει, αντίστοιχα, τον αναγνώστη. Αν το "σημείωμα" κρινόταν αναγκαίο ως "χρονικό" της έκδοσης, θα μπορούσε να πάρει επιλογική θέση. Όπως και να έχει, και μόνο το τέταρτο κεφάλαιο, με την αφρικανική ανεμοθύελλα, τους "κοκκινόκωλους" Άγγλους και τις σειρήνες της ερήμου, δίνει σαφή αίσθηση του καλού αφηγητή, που βρισκόταν σε μεγάλη φόρμα, πέρουσι τέτοιο καιρό.

M. Θεοδοσοπούλου

